

VEEL KÕNNU, KONNU JA KUNNU VAHEKORRAST KOHANIMEDES

MARJA KALLASMAA

Kõnnu- ja Konnu-nimesid tuleb siin käsitleda tänapäeva nimekujude alusel, sest ehkki varasemaid kirjapanekuid on, ei anna need midagi esisilbi vokaali seisukohalt, välja arvatud Valdek Palli tähelepanek, et idamurde alal võib kohanimikirjapanekutes täheldada erinevust algsete o-liste ja algsete õ-liste nimede puhul (Pall 1977: 29).

Kõnnu ja *Konnu* vahekorra kohanimedes ongi käsitletud varem V. Pall (1969: 98–99; 1977: 206), keda siinkohal refereerin. Apellatiiv *kõnd* on tema järgi EKI murdekogudes esindatud vaid mõne teatega: Lüg *kõnd* : *kõnnu* 'savine, raske maa', Muh *kõnnu pealne*, Ran *kõnnumaa* 'põlluks kõlbmata maa', Ote *kõnd* : *kõnna* 'kuiv koht soos'. Lõunaesti murdeis esineb tähenduselt lähedane *kond* : *konnu* (Kam, Ote, Plv 'kõlbmatu, harimata maa (liivane, soine), viletsa taimekasvuga koht', Har 'jõeäärne hm.'). V. Pall jõuab seisukohale, et „maastikuterminis *kõnd*, *kond* on tegemist samasuguse häälikulise vastavusega murderühmade vahel nagu sõnas *õlg* : *õla*”. Kohanimede põhjal väidab ta, et „*kõnd* on olnud tuntud kogu põhjaesti murdealal (ka rannikumurdes)”. Ida-Eestis aga „ulatub *kõnnu* levila üle murdepiiri (Võn *Kõnnu* k, *Äiakõnnu soo*, Räp *Kõnnu* k)”. Seevastu „*kond* : *konnu* esinemine kohanimedes piirdub võru ja tartu murdealaga ning Vaivara kihelkonnaga”. V. Pall (1977: 207) nendib kokkuvõtvalt, et *kõnnu* ja *konnu* pärisnimelise tarvituse levilad langevad suurtes joontes kokku murderühmade piiridega.

Hiljem ilmunud „Eesti murrete sõnaraamat” (EMS IV: 256) annab *kõnd* : *kõnnu* tähenduseks 'kuiv, kõrge, savine maa; põndak' ja 'aletatud maa' ning levikuks Lüg, IisR, Muh, Nõo ja Ote, viimases *a*-tüvelisena, ning *kond* : *konnu* levilaks Kam, Ote, Har, Plv (EMS III: 540) ja samas artiklis *kund* : *kunnu* omaks Urv, VIId, tähenduseks 'vilets, harimiseks kõlbmatu maa; põndak', 'luhaheinamaa' ja 'laas (harilikult kohanimedes)'; lisaks *kondmaa*, *kundmaa* 'kehv, kõlbmatu maa' vastavalt Võn ja Räp ning *konnnumaa* 'kehv, kõlbmatu maa' Ote, Rõu, Plv, Räp (EMS III: 544, 566).

Andrus Saareste EKMS (III: 879) annab veel *kund*, *-u* 'vesine tagamaa, soomaa' (Urv), mis liitub EMS-is antud tähendusega: Räpina näide *kunnu siseh* ~ *kunnistikuh* 'eraldi, üksi metsas või soos' (EMS III: 566).

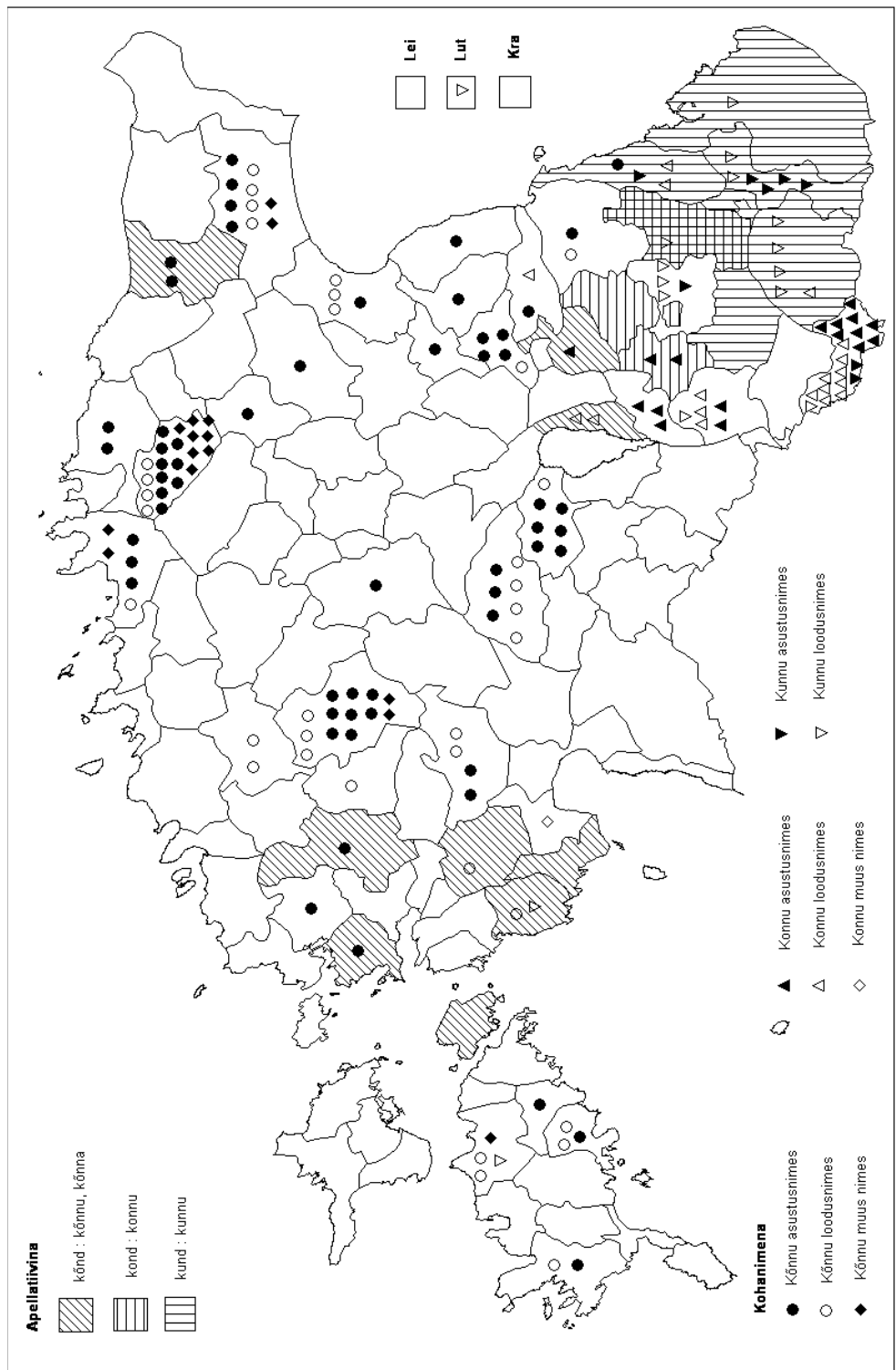
A. Saarestel (EKMS II: 230) leiduvad koos *kõnd*, *-u* e. *kund* e. *kunnumaa* (Hupelil *konnnumaa*) 'viljatu maa' (Wd., LE), *kund*, *-u* (EKMS II: 235) 'kõrgem ja kuivem koht heinamaas, kus kõhn lehishein kasvab' ja näide on Urvastest.

Artiklis *sookand* (EKMS III: 879) e. (*soo*)*kõnnupealne* (Rid) e. *sookõnd*, -u (Rid, Kul, Var, Tõs, Mih; – Ote -*kond*, *konds*) e. *kõnd*, -u 'pehme soine maa puude, põõsaste ja pika raudrohuga, pisut kõrgem ja kuivem koht soos, kus kasvab kaski ja halba (kõnnu)heina', 'soine karjamaa', 'halba sooheina kasvatav raba', *sookõnd on vilets rabaalune, mis üldalati jäetakse kulusse* (Mih). *kõnd*, -u (EKMS III: 880) 'sookand' (Rid) 'kuiv kõrgsoo' = *sookõnd* (Var): *kõnd on liigse kuivuse all kannatav liivane maa* (KsePa), *kõnd on keset sood või metsaheinamaad, ta on kõva põhjaga ja kivine kungas, kus kasvab seaharjas ja muu mittedöödav rohi* (Tõs), *kuiv koht soo peal on kõnd või põnts* (Ote). Niisiis on A. Saareste järgi sõna esinenud läänemurdes õige mitmel pool. Kaardil on näidatud apellatiivide levik (tehnilistel põhjustel IisR, mis haarab ainult osa kihelkonnast, puudub) ja *Kõnnu*-, *Konnu*- ja *Kunnu*-alguliste kohanimede levik Eesti Keele Instituudi ja Emakeele Seltsi kohanimetuse kohanimekohanduse põhjal (kihelkonda on käsitatud kui ühikut). *Konnu*- ja *Kunnu*-nimed ei pruugi kõik olla üht algupära, näiteks levilast eraldi asuv, arvatavasti hiline Aud *Konnukraav*, mille lähtekohaks võiks olla deminutiiv loomanimetusest *konn*. Krj loodusnimi *Kunnulage*, mis jääb kaugemale läände *Kunnu*-nimede levilast, põhineb talupoja lisanimele (1592 *Jurgen Kuntt*), mille aluseks võib olla isikunime *Knut* mugandus, nagu Mägiste on küsimärgiliselt oletanud isikunime *Kundt Sunan* puhul (Mägiste 1929: 33), kuid tõenäolisemalt lähtub lisanime saksa traditsioonis esinevast lühinimest *Kunth* (Heintze–Cascorbi 1933: 229, 313). Lisanime lähtekohana on võimalik näha ka sõna *kund*, sellele viitaks nagu türevokaal (Kallasmaa 1996: 133).

Lisaks neile on registreeritud mõned *Konu*-, *Kono*-algulised kohanimed, neist tuntumad on kindlasti nimetuuma *Konuvere* ~ *Konovere* sisaldavad: Rap *Konovere* ~ *Konuvere* jõgi, Mär *Konovere* ~ *Konuvere* küla, LNg *Konovere* mõis (*Kuundra* ~ *Kundra*), sama, mis Rid *Konovere* mõis [kihelkondade piiril olnud küla (mõisake), kuulus varem Võnnu, hiljem Kirimäe mõisaga kokku], lisaks Rid *Konura* talu, Jõh *Konuvälja* t. Olen hiljuti (Kallasmaa 2011) püüdnud ühendada ülaltoodud *Konnu*-nimetusega nime *Konuvere* ja toon siin täiendatuna kogu oma mõttekäigu.

Rapla maakonnas Märjamaa vallas on *Konuvere* küla (Märjamaa ja Vigala kihelkonna piiril). Nime on esimest korda mainitud 1563. aastal mõisana (*Konofer*) (BHO: 251). Mõisanimi aluseks on ilmselt olnud vana *vere*-lõpuline külanimi. Nimi ise ongi vanem kui mõisa esmamaining, juba aastal 1543 on Pärnu-Jaagupi kihelkonnas Langerma vakuse järel mainitud üksjalga *Konofer Jakob* (Stackelberg 1928: 146), kes võis lisanime saada päritolu järgi Konuverest (hiljem on Langerma külas *Konnapeere* talu). Siiski pole kindel, et nime *Konofer Jakob* puhul on tegemist Märjamaa Konuverega, sest Konuveresid on Eestis olnud rohkem: Läänemaal olnud Konuveret Lääne-Nigula kihelkonnas Võnnu mõisa all (hiljem Kirimäega koos) on mainitud külanime juba aastal 1341 *Kunevere* (Johansen 1951: 262), *Konnofer* (1726) (Rev 1725–1726 Lä: 166), Mellini atlas (1791–1798) *Konfer* (1798). Seetõttu ei ole võib-olla päris korrektne pidada aastat 1543 Märjamaa Konuvere esmamaininguks, ehkki see on tõenäoline. Entsüklopeedias on esitatud varasem, Pärnu-Jaagupi aastaarv just Märjamaa Konuvere esmamaininguna.

Konuvere ~ *Konnuvere* ~ *Konuveere* küla oli kohanimetuse andmeil Harglas. Lauri Kettunen tunneb Otepää kihelkonnast külanime *Konovere*. Otepää nimele on ta võrdluseks toonud verbi *konutama* ja oletusliku isiku-

nime **Konoi* (Kettunen 1955: 305). Ta on oma isikunimeoletuses ilmselt lähtunud sellest, et suure hulga (kuid mitte kõigi) idapoolsete vere-lõpuliste kohanimedele esiosa on isikunimi. Tuleb mainida, et läänepoolsetes vere-nimedes esineb esiosas suuri erinevusi võrreldes idapoolsetega ja siin ei pruugi esiosa aluseks sugugi olla isikunimi. Seejuures korduvad mitmed Ida-Eesti vere-lõpulised kohanimed Lääne-Eestis.

Võimalik, et Läänemaa kahe *Konuvere* esikomponendi lähtekohaks on põhjajaeesti murdeist kadunud sõna *kond* : *konnu*. Nimes oleks sel juhul *nn* omastavas käändes lühenenud (allegromuutus). Läänemaa Konuverega on tõenäoliselt seotud ka Vigala kihelkonnas olev *Konnapere* [1923, vrd Kivi-Vigala mõisa Säälä küla all *Konnoferre Jak*, *Konnoferre Hannus* (1726) – Rev 1725–1726 Lää: 66]. Rahvaetümoloogiast modifitseeritud külanime aluseks on tõenäoliselt lisanimi, mis algselt on näidanud päritolu Konuverest. Ka Virumaal on olnud Konuvere: aastail 1765 ja 1782 on mainitud Imastu mõisa kunagist nime *Mönnikorb* u. *Konofer* (BHO, 163), kuid kirjapanekute järgi otsustades on see suhteliselt hiline nimi, mis on elanud edasi Imastu mõisa lähedal oleva *Konnavere* kõrtsi ja allika nimes. Sellegi nime esiosa on rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud. Lääne-Eestisse võis *Konuvere* jõuda juba nimena. Võimalik ja loomulik, et lõunaeeesti murretest registreeritud *kond* : *konnu* (*kund* : *kunnu*) 'põndak, vilets, harimiseks kõlbmatu maa; luhahainamaa; laas', on ka ?Otepää *Konovere* ja Hargla *Konuvere* ~ *Konnuvere* ~ *Konuvereere* lähtekoht. Kahjuks pole teada nende nimede vanust, mulle kättesaadavaist allikaist ma nime ei leidnud, võib-olla on need nimed hilised. Väike võimalus on nime *Konuvere* esikomponendis oletada ka soome algupära, eP sõnale *kõnd* vastab soome *kontu* (nominatiiv ka *konnu*), millel soome murdes on mitmesuguseid tähendusi, nagu 'talu koos maaga', 'elupaik, kodu, kodukoht' ja *kontu* 'loomasööt, 'praht, tolm', 'metsamaa pehme pealiskord', 'mätlik, sammaldunud maa' (SMS VIII: 45–47).

Kohanimeses võib säilinud olla jälgi sõnadest, mis keeles on olemas olnud, kuid mida tänapäeva keeles enam ei kasutata või kasutatakse hoopis teises tähenduses. Võrreldes sõna levikut kohanimeses ja sõna üldnimelist levikut omavahel, on võimalik teha järeldusi sõna varasemast levikust. Ruskareegel on järgmine: kui mingi sõna esineb kohanimeelemendina kitsamal territooriumil kui apellatiivina, siis tuleb nende kohanimeelementide levikut pidada üldnime varasemaks levilaks, mis tänapäevaks on laienenud. Näiteks esineb järelkomponent *-pere* küla- ja talunimeses Pärnu–Narva joonest põhja pool. Tegemist on läänelise nähtusega, Virumaal on *pere*-lõpuliste küla- ja talunimeses tihedus väiksem kui Lääne-Eestis. Näiteks Valdek Pall (1977: 219) on oletanud, et üle-eestilise sõna *pere* üks tähendus 'talu' oli levinud just alal, kus see sõna esineb kohanime järelkomponendina. Ja vastupidi, kui mingi sõna esineb kohanimeelemendina laiemal alal kui tänapäeval üldnimi, siis on sõna levila hiljem kokku tõmbunud (Kallasmaa 2004: 72). Põhimõtteliselt on eesti keele ja murrete uurijal seega võimalus sõnade leviku põhjal kindlaks teha kultuurihoovuste ning osaliselt ka rahvarühmade liikumisteid ja levikut. Muidugi peab ainestik niisuguste otsuste tegemisel olema piisavalt suur. Tegelikult on rahva liikumisteede kindlakstegemine kohanimeses põhjal väga keeruline. Enamasti siiski pole uurijal kasutada laialdast lingvistiliselt töödeldud nimematerjali, samuti on eesti keeleala liiga väike – peaaegu võimatu on eristada siirdnimesid neist juhtudest, kus nimi peegeldab

apellatiivi varasemat levikut. Muidugi näitavad siirdnimed (nimed, mille inimesed on uude kohta kaasa võtnud) samuti inimeste ümberpaiknemist. Esialgu aga peab läbi töötama üksiknimesid.

Eeldusel, et *Konuvere* siin esitatud etümoloogia peab paika, on kaks järeldust: kas *kond* on olnud ka Põhja-Eestis tarvitusel nagu *susi* ja *pedajas*, mis esinevad Põhja-Eesti kohanimedes, või on nimi (*resp.* selle esikomponent) Lõuna-Eestist sisse toodud. Et Konuveresid ei ole piisavalt palju, siis ei saa nende põhjal otsustada, kas sõna *kond* : *konnu* levila on kokku tõmbunud pärast seda, kui kohanimi *Konuvere* Läänemaal tekkinud oli, ehkki sellele oletusele annab peale Põhja-Eesti kohanimede tuge sõna esinemine Hupelil. Ununenud tähendusega sõnad kipuvad alluma rahvaetümoloogiale, mis nad kohanimeosades ümber mõtestab, nii on tuttav loomanimetus *konn* : *konna* mõnes nimes asendanud rahvaetümoloogia abil esikomponendi aluseks olnud sõna *kond* : *konnu*. Kui aga Põhja-Eestis pole laiemalt kunagi sõna *kond* : *konnu* esinenud, siis peaks Lääne-Eesti *Konuvere* olema nimelaen Lõuna-Eestist, juhul kui sealsed vasted küllalt vanad on, pigem aga lõunaeesti või soome sõnalaen.

Artikkel on valminud, lähtudes teemast SF 2010 „Sõna ja mõiste eesti sõnavara ja kohanimede kujunemisel”.

Kirjandus

- BHO = Baltisches historisches Ortslexikon. Teil I. Estland (einschließlich Nordlivland). Begonnen von Hans Feldmann. Herausgegeben von Heinz von zur Mühlen. Quellen und Studien zur baltischen Geschichte. Herausgegeben im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission von Paul Kaegbein und Gert von Pistohlkors. Band 8/I. Köln–Wien: Böhlau Verlag, 1985.
- EKMS = Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV. Stockholm: Vaba Eesti, 1958–1969.
- EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–V. [Tallinn:] Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1994–2011.
- Heintze–Cascorbi = Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich. Siebente, sehr verbesserte und vermehrte Auflage herausgegeben von Prof. Dr. Paul Cascorbi. Halle/S–Berlin: Buchbehandlung des Waisenhauses G. M. B. H., 1933.
- J o h a n s e n, Paul 1951. Nordische Mission, Revels Gründung und die Schweden-siedlung in Estland. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. 74. Lund.
- K a l l a s m a a, Marja 1996. Saaremaa kohanimed I. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- K a l l a s m a a, Marja 2004. Läänemaa ja kohanimed. – Läänemaa Muuseumi toimetised VIII. Haapsalu: Läänemaa Muuseum, lk 69–77.
- K a l l a s m a a, Marja 2011. Ununenud sõnad kohanimedes. – Oma Keel, nr 1, lk 33–36.
- K e t t u n e n, Lauri 1955. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. (Suomalaisen tiedeakademian toimituksia. Sarja B, nide 90, 1). Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- M e l l i n, Ludwig August 1791–1798. Atlas von Liefland oder von den beyden

Gouvernements und Herzogthümern Lief- und Ehistland und der Provinz Oesel. Riga–Leipzig.

M ä g i s t e, Julius 1929. Eestipäraseid isikunimesid (Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised XVIII). Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.

P a l l, Valdek 1969. Põhja-Tartumaa kohanimed I. Tallinn: Valgus.

P a l l, Valdek 1977. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Tallinn: Valgus.

Rev 1724–1726 L ä = Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon. Läänemaa. Allikapublikatsioon. Tallinn: Eesti Ajalooarhiiv. Tartu Ülikool, 1990.

SMS = Suomen murteiden sanakirja. Kahdeksas osa. *konkeri-kurvottaa*. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36.) Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.

S t a c k e l b e r g, Baron F. 1928. Das älteste Wackenbuch der Wiek (1518–1544). – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat / Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1927. Tartu, lk 78–254.

Üleriikline asumite nimestik. Linnad, alevid, vallad, külad, asundused, üksikotalud j. m. kohad. Posti Peavalitsuse väljaanne. *s.l.* 1923.

Kasutatud lühendeid

Audru; **eP** = põhjaeesti murded; **Hargla**; **IisR** = Iisaku rannikumurre; **Jõhvi**; **Kambja**; **Kse** = Karuse; **KsePa** = Poanse/Paga; **Kullamaa**; **LNg** = Lääne-Nigula; **Lüganuse**; **Mihkli**; **Muhu**; **Märjamaa**; **Otepää**; **Plv** = Põlva; **Rannu**; **Rapla**; **Ridala**; **Rõuge**; **Räpina**; **Tõstamaa**; **Urvaste**; **Varbla**; **VId** = Võru murde idaosad.

More on *kõnd*, *kond* and *kund* in Estonian Place Names

Keywords: Estonian, dialect vocabulary, place names

The occurrence and areal distribution of the nouns *kõnd* : *kõnnu* and *kond* : *konnu* 'waste, wilderness' as first components of Estonian place names is examined considering the possibility of deriving the etymology of the names Konuvere, Konnapere and Konnavere from *kond* : *konnu*.

Marja Kallasmaa (b. 1950), PhD, senior researcher, Institute of the Estonian Language, marja@eki.ee